

کتابخانه علمی

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد بهشهر

دانشکده علوم انسانی گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A) رشته حقوق خصوصی

بررسی چند همسری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران با تأکید بر آسیب های

اجتماعی

استاد راهنما:

دکتر حسین باقری

استاد مشاور:

دکتر علیرضا نصیری خلیلی

دانشجو:

سمیرا نیازی سورکی

تابستان ۱۳۹۹

این پایان نامه را تقدیم می کنم به:

- انسانهای کامل: حضرت محمد(ص)، مولی امیرالمومنین اسدا... غالب علی ابن ابیطالب و ساحت

مقدس آقا امام زمان(عج)

- محضر ارزشمند همسر مهربانم

- تمامی اساتید محترم دانشکده حقوق

تقدیر و تشکر:

سپاس بیکران پروردگار یکتا را که هستیمان بخشید و به طریق علم و دانش
رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود
و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

نمیتوانم معنایی بالاتر از تقدیر و تشکر برزبانم جاری سازم
و سپاس خود را در وصف استادان خویش آشکار نمایم،
که هرچه گویم و سراپیم، کم گفته ام.

تشکر فراوان دارم از

از جناب آقای دکتر حسین باقری، استاد راهنما و دکتر علیرضا نصیری خلیلی، استاد مشاور محترم بنده
حقیر که چراغ راهم بودند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	چکیده
۲	فصل اول: کلیات تحقیق
۳	مقدمه
۳	بیان مسأله
۵	اهمیت و ضرورت تحقیق
۵	پیشینه تحقیق
۷	اهداف تحقیق
۷	سؤالات تحقیق
۸	فرضیات تحقیق
۸	روش تحقیق
۸	ساختار تحقیق
۹	فصل دوم: مفاهیم و مبانی تحقیق
۱۰	مبحث اول: مفهوم نکاح
۱۰	گفتار اول: نکاح در لغت و اصطلاح
۱۰	گفتار دوم: تعریف نکاح در حقوق
۱۱	گفتار سوم: اقسام نکاح
۱۱	مبحث دوم: مفهوم تعدد زوجات
۱۱	گفتار اول: تاریخچه تعدد زوج
۱۳	گفتار دوم: تعدد زوجات در قوانین موضوعه‌ی سایر کشورها
۱۳	گفتار سوم: تعدد زوجات در اسلام
۱۳	گفتار چهارم: تعدد زوجات در قرآن
۲۲	گفتار پنجم: تعدد زوجات در روایات
۲۳	مبحث سوم: حکم تکلیفی تعدد زوجات
۲۳	گفتار اول: استحباب تعدد زوجات

گفتار دوم: کراهت تعدد زوجات.....	۲۴
گفتار سوم: اباحهی تعدد زوجات.....	۲۴
مبحث چهارم: ادلهی جواز و مخالفت تعدد زوجات.....	۲۵
گفتار اول: ادلهی عقلی و ضروریت‌های اجتماعی جواز تعدد زوجات.....	۲۵
گفتار دوم: ادلهی مخالفین جواز تعدد زوجات.....	۲۶
گفتار سوم: محدودیت‌های فقهی تعدد زوجات.....	۳۱
گفتار چهارم: نظریه‌ی تفصیلی درباب جواز تعدد زوجات.....	۳۲
گفتار پنجم: تعدد زوجات در حقوق ایران.....	۳۳
بند اول: خلأ قانونی.....	۳۴
بند دوم: ضمانت اجراء.....	۳۵
بند سوم: اقسام ضمانت اجراء.....	۳۶
فصل سوم: شرایط جواز چندهمسری.....	۳۹
مبحث اول: سیر تحول شروط جواز تعدد زوجات در حقوق موضوعه.....	۴۰
گفتار اول: ایرادات و ابهامات قانون حاکم بر شروط جواز تعدد زوجات.....	۴۳
بند اول: محدود کردن تعدد زوجات به دو همسر.....	۴۳
بند دوم: اجمال در زمینه‌ی تعدد همسر موقت.....	۴۴
گفتار دوم: محدودیت تعدد همسر موقت از دیدگاه فقها.....	۴۴
گفتار سوم: محدودیت تعدد همسر موقت در حقوق موضوعه.....	۴۶
گفتار چهارم: بی‌عنایتی قانونگذار به شرط عدالت.....	۴۸
بند اول: عدم تبیین دقیق و صحیح شرط عدالت.....	۴۸
بند دوم: عدم بیان نحوه‌ی احراز عدالت.....	۵۱
مبحث دوم: تسامح نسبت به شرط عدم ازدواج مجدد مرد ضمن عقد نکاح.....	۵۵
گفتار اول: شرط عدم ازدواج مجدد از دیدگاه فقها.....	۵۵
بند اول: بطلان شرط عدم ازدواج مجدد.....	۵۶
بند دوم: صحت شرط عدم ازدواج مجدد.....	۵۹
بند سوم: شرط عدم ازدواج مجدد از دیدگاه حقوقدانان.....	۶۰
فصل چهارم: اجرای شروط چندهمسری و علل و آسیب‌های چندهمسری.....	۶۴
مبحث اول: سیر تحول ضمانت اجرای شروط تعدد زوجات در حقوق موضوعه.....	۶۵

- گفتار اول: ضمانت اجرای کیفری شروط تعدد زوجات..... ۶۸
- گفتار دوم: امکان مجازات طبق قاعدهی «التعزیر فی کل معصیة»..... ۶۹
- گفتار سوم: معنای قاعدهی «التعزیر فی کل معصیة»..... ۶۹
- گفتار چهارم: دایره‌ی شمول قاعدهی «التعزیر فی کل معصیة»..... ۷۰
- گفتار پنجم: گسترش قاعده به عموم معاصی..... ۷۲
- گفتار ششم: شمول قاعده نسبت به احکام حکومتی..... ۷۵
- گفتار هفتم: شمول قاعده نسبت به تخلف از شروط تعدد زوجات..... ۷۶
- گفتار هشتم: امکان مجازات از جهت ارتکاب رفتار مفسده انگیز..... ۷۸
- گفتار هشتم: امکان مجازات طبق قاعدهی «لاضرر و لااضرار»..... ۸۰
- بند اول: معنای قاعدهی «لاضرر و لااضرار»..... ۸۱
- گفتار نهم: شمول قاعده نسبت به تخلف از شروط تعدد زوجات..... ۸۲
- گفتار دهم: امکان مجازات کیفری طبق قوانین موضوعه..... ۸۲
- مبحث دوم: ضمانت اجرای حقوقی شروط تعدد زوجات..... ۸۳
- گفتار اول: ضمانت اجرای شرط عدم ازدواج مجدد..... ۸۵
- مبحث سوم: انواع اقدام به چند همسری..... ۹۰
- گفتار اول: اقدام مخفیانه..... ۹۰
- گفتار دوم: اقدام آشکار..... ۹۰
- گفتار سوم: اقدام با توافق طرفین..... ۹۰
- مبحث چهارم: علل اقدام به چند همسری..... ۹۰
- گفتار اول: علل فردی..... ۹۱
- بند اول: عدم تهذیب نفس و خویشتن داری..... ۹۱
- بند دوم: مقابله با طلاق و جدایی..... ۹۱
- بند سوم: مبارزه با فساد اخلاقی..... ۹۱
- گفتار دوم: علل خانوادگی..... ۹۲
- بند اول: ازدواج ناخواسته مرد با زن اول..... ۹۲
- بند دوم: وجود رویه چند همسری در فامیل یا اقوام..... ۹۲
- بند سوم: از کار افتادگی جنسی و جسمی زن..... ۹۲
- بند چهارم: ازدواج موقت مرد..... ۹۲

- گفتار سوم: علل اجتماعی ۹۲
- بند اول: به رخ کشیدن پایگاه اجتماعی خود به دیگران ۹۲
- بند دوم: نیاز به نیروی کار ۹۳
- بند سوم: کاهش رعایت چارچوب‌ها در روابط زن و مرد ۹۳
- بند چهارم: عادی سازی چند همسری در رسانه ملی ۹۳
- گفتار چهارم: علل ازدواج زنان با مردان متأهل ۹۳
- بند اول: افزایش سن ازدواج دختران ۹۳
- بند دوم: رهایی از مشکل بیوه بودن ۹۴
- بند سوم: اخاذی از مردان متأهل ثروتمند ۹۴
- بند چهارم: نجات خانواده از فقر مادی ۹۴
- بند پنجم: فریب و اغفال دختران ۹۴
- مبحث پنجم: آسیب‌های تجدید فراش ۹۴
- گفتار اول: اثرات فردی ۹۵
- بند اول: احساس شکست در زندگی ۹۵
- بند دوم: احساس تنهایی و کمبود محبت ۹۵
- گفتار دوم: اثرات خانوادگی ۹۵
- بند اول: رواج بی اعتمادی در خانواده ۹۵
- بند دوم: خانواده های ناتنی ۹۶
- گفتار سوم: اثرات اقتصادی - خانوادگی ۹۶
- گفتار چهارم: اثرات اجتماعی ۹۷
- گفتار پنجم: عکس العمل زن اول در برابر ازدواج مجدد مرد ۹۷
- بند اول: ناسازگاری در خانواده ۹۷
- بند دوم: اقدام به طلاق ۹۷
- بند سوم: همکاری و توافق ۹۷
- نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۹۸
- منابع ۱۰۳

چکیده

چند همسری دارای آسیب‌ها و تبعات اجتماعی هست. افراد مختلف دلایل گوناگونی برای روی آوردن به چند همسری دارند و توجیحات خاص خودشان را می‌آورند اما این مسئله علاوه بر فوایدی که به ظاهر دارد، آسیب‌های گسترده‌ای برای خانواده به دنبال خواهد داشت. به طوری که مسائل ممکن است دیگر در خانه حل نشود و مشاوره خانواده برای حل تعارضات ضروری گردد و برخی از این آسیب‌ها مشابه آسیب‌های خیانت، اختلالات روانی از قبیل افسردگی و اختلالات اضطرابی شود، از هم پاشیدگی خانواده‌ها و طلاق، خشونت‌های خانگی و ایجاد حسادت و رقابت میان زنان و حتی خودکشی در زنان گردد. بنابراین، هدف تحقیق بررسی چند همسری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی می‌باشد. تحقیق مذکور مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد دآوری یکی از روش‌هایی است که اسلام بنای اجتماع انسانی را بر اساس زندگی عقلی و فکری نهاده است و صلاحیت عقلی را در نظر می‌گیرد، بنابراین تجویز تعدد زوجات برای مردان به هیچ وجه بر پایه از بین بردن منزلت اجتماعی زن و هدم حقوق و استخفاف موقعیت او نیست، بلکه این قانون بر مبنای مصالح متعددی بنا شده است. فقه و حقوق قانون تعدد زوجات را به طور وجوب و حتی استحباب وضع نکرده است تا هر کسی بخواهد از آن فیضی برده باشد، بلکه به طبیعت افراد توجه کرده و محاسن و مفاسد و محذورهای آن را بررسی نموده و آنگاه بر مبنای مصلحت اجتماع انسانی آن را تجویز کرده و قیودی از جمله برقراری عدالت بین همسران را مطرح کرده است که البته اکثر افراد نمیتوانند دین عدالت را برقرار کنند. پیامدهای چند زنی ناشی از عدم تربیت اسلامی در جامعه است، زیرا این مصائب محدود به چند زنی نیست و با فرض ممنوعیت چندزنی، جامعه ما باز هم مشکل خواهد داشت، بلکه در آن صورت، مشکلات چند برابر می‌شود، زیرا فقدان تربیت دینی مردان بیشتر موجب طلاق زنان می‌گردد.

کلید واژه: چند همسری، فقه امامیه، حقوق مدنی، آسیب اجتماعی

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

پدیده چند همسری از جمله مباحثی است که در قرن اخیر بسیار مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. نکته قابل تأمل در این تبیین‌ها اتخاذ سرسختانه موضع دفاع یا مخالفت با چند همسری است. از نظر برخی افراد چند همسری در زمان‌های گذشته رسم بوده است و اینک در اکثر جوامع مرسوم نیست. از نظر گروه دیگر تنها اصل تجویز آن در متون دینی، بر جواز انجام آن کفایت میکند. این پشتیبانی مجدانه به حدی است که شائبه راجح بودن این کار را به ذهن متبادر می‌کند. به نظر می‌رسد هنوز این مسأله جزء مسائل مورد مناقشه و سؤال است. آنچه تا کنون از سوی موافقین و مخالفین طرح شده است، اغلب با پیشداوری، قضاوت ارزشی و تعصبات جانبدارانه همراه بوده است. به موجب عقد ازدواج، هر یک از زوجین به دیگری تعلق می‌گیرد و از آن او می‌شود. حق استمتاعی که هر کدام نسبت به دیگری پیدا می‌کنند از آن جهت است که منافع زناشویی طرف را به موجب عقد ازدواج مالک شده است. از این رو در تعدد زوجات آن که ذی حق شماره اول است زن سابق است. معامله ای که میان مرد و زن دیگری صورت می‌گیرد در حقیقت معامله «فضولی» است، زیرا کالای مورد معامله یعنی منافع زناشویی مرد قبلاً به زن اول فروخته شده و جزء مایملک او محسوب می‌شود. پس آن کس که در درجه اول باید نظرش رعایت شود و اجازه او تحصیل گردد زن اول است. پس اگر بناست اجازه تعدد زوجات داده شود باید موقوف به اجازه و اذن زن اول باشد، و در حقیقت این زن اول است که حق دارد درباره شوهر خود تصمیم بگیرد که زن دیگر اختیار بکند یا نکند. بنابر این زن دوم و سوم و چهارم گرفتن درست مثل این است که شخصی یک بار مال خود را به شخص دیگر بفروشد و همان مال فروخته شده را برای نوبت دوم و سوم و چهارم به افراد دیگر بفروشد. صحت چنین معامله ای بستگی دارد به رضایت مالک اول و دوم و سوم، و اگر عملاً شخص فروشنده مال مورد نظر را در اختیار افراد بعدی قرار دهد قطعاً مستحق مجازات است. با توجه به وجود پدیده چند همسری در جامعه حاضر، در این تحقیق به بررسی موضوعه پند همسری از دیدگاه فقه و حقوق و نیز آسیب‌های آن خواهیم پرداخت.

بیان مسأله

دین اسلام در حوزه حقوق زنان دگرگونی‌های بسیاری ایجاد کرد و خانواده را به منزله نهادی مقدس و مستقل به رسمیت شناخت. سیاقی که شارع در این مسیر بنیان نهاد بر این اصل استوار شد که آنچه در خانواده اهمیت وافر دارد و ضروری است سایر مسائل حول آن باشند، مبنا قرار دادن منفعت‌های جمعی بر منفعت‌های شخصی است.^۱

۱. اسعدی، سیدحسن (۱۳۸۷). خانواده و حقوق آن، مشهد: به نشر

از این منظر، مرد و زن تا پیش از آنکه به نکاح مبادرت کنند، نگرششان معطوف به خودشان است و خواسته‌های خود را مبنای همه مسائل زندگی قرار می‌دهند؛ اما پس از آنکه عقد نکاح را میان خودشان جاری می‌کنند، این نگرش از سمت خود به سمت خانواده به منزله نهادی کل تغییر مسیر می‌دهد. بنابراین، برهم زدن این کانون، به هر دلیلی که باشد، در نظر شارع مغبوض است. در نتیجه، بررسی عواملی که به این ویرانی دامن می‌زنند مسئله بسیار مهمی است که از جمله آن، تعدد زوجات و مشکلات ناشی از آن در عصر امروزی است. اصطلاح چندهمسری، که در تقابل با تک‌همسری است، فی‌نفسه واژه‌ای عام است و از این رو شامل چندشوهری و چندزنی می‌شود. آنچه در توضیح این اصطلاح بیان می‌شود به نوعی رابطه تعریف شده اجتماعی اطلاق می‌شود که در آن یک مرد یا یک زن، رسماً و هم‌زمان، با بیش از یک جنس مخالف ازدواج کند.^۱ در قانون مدنی، مواردی وجود دارد که نشان می‌دهد مرد می‌تواند زنان متعدد بگیرد.^۲ همچنین از مفهوم مخالف مواد ۱۰۱۴۸ و ۱۰۴۹ ق.م نیز جواز تعدد زوجات معلوم می‌شود. در قانون حدود اختیار مرد تعیین نشده ولی عرف و عادت مسلم که مبتنی بر فقه اسلامی است در مورد نکاح دائم بیش از ۵ زوجه را جایز نمی‌شمرد که مسلمانان اتفاق نظر دارند، منع نکاح با بیش از ۴ زن که از آیه قرآن «فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعاً»^۳ استفاده می‌شود، از ضروریات دین است. در حقوق موضوعه ایران نیز، تعدد زوجات بر اساس فقه امامیه پذیرفته شده است، ولی ازدواج دائم بدون ثبت در دفاتر رسمی ازدواج، جرم تلقی می‌شود.^۴

هرچند در دین مبین اسلام مجوز صادر شده است که مردان می‌توانند در صورت توانایی تا چهار همسر را به شکل دائم به عقد خود در آورد اما شرایطی برای این عقد نهاده است که انجام آن بسیار دشوار و سخت است. به طور مثال یکی از این شرایط رعایت عدل مطلق میان همسران است. افراد مختلف دلایل گوناگونی برای روی آوردن به چند همسری دارند و توجیهاات خاص خودشان را می‌آورند اما این مسئله علاوه بر فوایدی که به ظاهر دارد، آسیب‌های گسترده‌ای برای خانواده به دنبال خواهد داشت. از آن جایی که چند همسری معمولاً در بین مردان رایج می‌باشد، برخی از این آسیب شامل از هم پاشیدگی خانواده‌ها و طلاق و نیز آسیب‌های روانی به همسر خواهد شد. علاوه بر این، رقابت‌های همسران و تنش‌ها و اضطراب‌هایی که زنان تحمل می‌کنند بر رفاه و آسایش کودکان تاثیر می‌گذارد. کودکان نیز ممکن است درگیر رقابت‌های مادران خود شوند، اضطراب و افسردگی در کودکان این خانواده دیده می‌شود. با توجه به آسیب‌هایی که ممکن پدیده چند همسری در خانواده ایجاد کند، پژوهش پیش رو بر آن است

۱. بدای، فاطمه (۱۳۸۷). ازدواج مجدد در کشورهای اسلامی. فصلنامه شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، س ۱۰، شماره ۴۰، ص ۲۸.

۲. مواد ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۴۲ ق.م.

۳. سوره نسا، آیه ۳.

۴. اسعدی، خانواده و حقوق آن، ص ۱۵۳.

ضرورت تعیین حدود قانونی به منظور ضابطه‌مند کردن دادخواست‌های ازدواج مجدد را یادآور شود و رعایت قواعد شرع را با هدف تأمین امنیت مالی، سلامت عاطفی و روانی زنان و فرزندان طلب کند و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن مورد بررسی قرار گیرد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه، خواسته یا ناخواسته، از مجموعه معیارهایی که نشان از توسعه حقوق زنان در جامعه تلقی می‌شود، میزان کاهش تعدد زوجات در عصر حاضر است. در بسیاری از کشورهای جهان، مسئله تعدد زوجات مورد قضاوت قانون قرار گرفته و سه نوع واکنش ایجابی، سلبی و سکوتی یا مدارا در مورد آن اتخاذ شده است.^۱ این موضوع که از مباحث اجتماعی پرچالش تاریخ بشریت است، در شریعت اسلام نیز مطرح شده است. در حقوق اسلامی، تعدد زوجات به چهار زن دائمی محدود شده و استیفاء عدد از موانع نکاح محسوب می‌شود. استیفاء در لغت به معنای کامل گرفتن است و استیفاء عدد، در اصطلاح فقهی، آن است که مرد چهار زن دائم داشته باشد که در این صورت نمی‌تواند زن پنجمی را به عقد دائم خود درآورد؛ اما در رابطه با زن، داشتن یک شوهر مانع ازدواج دوباره او خواهد بود. بنابراین، با توجه به مبانی دین اسلام و مقتضیات جامعه ایرانی، بحث تعدد زوجات از منظر حقوقی همیشه یکی از موضوعات مورد توجه بوده و نگاهی گذرا به آمار زنان و مردان در جوامع مختلف، همچون ایران، حکایت از لزوم تأمل جدی قانونگذاران در این خصوص است.^۲ با نظر به آثاری که روی زنان، به منزله نیمی از اقشار جامعه و مربیان تربیت‌کننده نسل آینده، بر جای می‌گذارد و همچنین تبعاتی که بر خانواده، به‌عنوان مهم‌ترین بنیان اجتماع، دارد از اهمیت بسزایی برخوردار است و بایسته است که در جهت حفظ حقوق اعضای خانواده و تأمین امنیت آن‌ها و همچنین حفظ نظم جامعه، محدود کردن آن مورد نظر واقع شود. توجه قوای مقننه، مجریه و قضاییه به این موضوع در سالیان اخیر، تأمل در بحث را آشکارتر می‌کند که در پژوهش پیش رو سعی بر آن بوده که بدان‌ها اشاره شود. علاوه بر این موارد، پژوهش‌گر با بررسی مواد قانونی چند همسری از لحاظ فقهی و حقوقی به بررسی آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن تبیین خواهد کرد.

پیشینه تحقیق

- کریمی در سال ۱۳۹۸ در مطالعه خود به بررسی ابعاد کیفری تعدد زوجات پرداخت که هدف اصلی آن روشن نمودن پشتوانه شرعی برای جرم‌انگاری این مساله در صورت عدم رعایت برخی

^۱. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۸۴). حقوق تطبیقی خانواده، تهران، دانشگاه تهران، ص ۷۸.

^۲. جوادید، محمدجواد (۱۳۸۹). از فرهنگ چندهمسری تا حقوق چند همسری. فصلنامه زن در فرهنگ و هنر. دوره ۲، شماره ۱، ص ۹۷.

شرایط بود و دریافت که احکام تعدد زوجات ادله ای بر جواز تعدد زوجات دلالت است و همینطور سیره و اجماع فقهای شیعه بر جواز تعدد زوجات دلالت دارد.

- حافظی و قاضی زاده در سال ۱۳۹۷ به بررسی نقد و بررسی دیدگاه های مربوط به تعدد زوجات در پرتو اصل معاشرت به معروف پرداختند. تعدد زوجات همواره در اندیشه ی صاحب نظران، از دیدگاه های متفاوت و یا ضد و نقیض برخوردار بوده است. این پژوهش با بررسی مستند قرآنی تعدد زوجات، در پرتو اصل اخلاقی حقوقی معاشرت به معروف، دیدگاه های مربوط به استحباب، منع مطلق، منع حاکم در غیر اضطرار فردی و نیز جوازی که اصل را بر تعدد زوجات شمرده، با اصل مزبور همخوان نمی یابد؛ بلکه الگوی مستفاد از آموزه های قرآن کریم را بر جوازی می یابد که اصل را بر تک همسری می داند و تعدد زوجات در جامعه ی معاصر را در غیر ضرورت های فردی و اجتماعی که نارضایتی همسر اول را به دنبال دارد، مصداقی از سوء معاشرت می خواند.

- محمدتقی زاده و حمیدی در سال ۱۳۹۶ در مطالعه خود به بررسی آسیب شناسی مساله تعدد زوجات در حقوق و رویه قضایی ایران پرداخت و دریافت که پدیده چندهمسری از مباحثی است که در قرن اخیر بسیار مورد توجه اندیشمندان اجتماعی قرار گرفته است. نکته درخور تامل در این تبیین ها، اتخاذ سرسختانه موضع دفاع یا مخالفت با چندهمسری است. از نظر برخی افراد، چندهمسری در زمان های گذشته رسم بوده است و اینک در بیشتر جوامع مرسوم نیست. از نظر گروه دیگر، تنها اصل تجویز آن در متون دینی، بر جواز انجام آن کفایت می کند. با توجه به این مساله، که چندهمسری تحت عنوان «تعدد زوجات» تابع وجود شرایطی خاص (برگرفته از شرع و قانون) برای امکان تحقق است، حمایت از حقوق زنان، سلامت جامعه و پیامدهای مستقیم و غیرمستقیم چندهمسری بر خانواده، به منزله اساسی ترین نهاد اجتماعی، اهمیت توجه قانون گذار به این مقوله را دوچندان می کند.

- قربانی زاده در سال ۱۳۹۶ در مطالعه خود با رویکردی تطبیقی، سعی کرد تا جایگاه تعدد زوجات در جوامع مختلف جهان که تحت سیطره و حاکمیت متفاوت قانونی و حقوقی قرار گرفته اند، مورد بررسی قرار دهد. به طور کلی بررسی کشورهای اسلامی به عنوان کشورهای پذیرنده تعدد زوجات و کشورهای غربی به عنوان کشورهایی که آن را نپذیرفته اند، نشان از آن دارد که در تمام این کشورها از زوایای متفاوت به رفع نیاز جنسی در مردان توجه خاص شده است. چه در قالب گسترش خانواده و پذیرش تعدد زوجات، و چه در قالب فراهم آوردن مکان هایی تحت نظارت، مانند آنچه امروزه در هلند وجود دارد، اما در نهایت آنچه حایز اهمیت می نمود این است

که چون تعریف از فحشا یک تعریف وابسته به فرهنگ است و در هر جغرافیایی متفاوت، نمی‌توان به طور قطعی راهکارهای مطرح شده در دو سیستم حقوقی در مورد تاثیر در کاهش یا افزایش فحشا بیان نمود؛ البته با بررسی جزئی‌تر سیطره نگاهی ایجاد شده است که مفصل آن در فصل آخر بدان پرداخته شده است.

- میرحسینی در سال ۱۳۹۶ در مطالعه خود به بررسی تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات در فقه و حقوق ایران با تأکید بر دیدگاه قرآنی پرداخت. جواز تعدد زوجات از احکام پذیرفته شده در همه ی مذاهب اسلام است مستند اصلی آن هم آیه ۳ سوره نساء است علاوه بر آن روایات و سیره عملی اولیای دین بر مشروعیت تعدد زوجات دلالت دارد. در قانون هم مساله تعدد زوجات مقید به رعایت عدالت است اما عدالتی که در مرد به عنوان شرط جواز ازدواج مجدد وجود دارد به این معناست که مرد رفتار تبعیض آمیزی در میان زنان یا حتی فرزندان آنها نداشته باشد.

اهداف تحقیق

هدف کلی تحقیق

بررسی چند همسری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران با تأکید بر آسیب های اجتماعی

اهداف فرعی

۱. بررسی تعدد زوجات از منظر فقه امامیه.
۲. بررسی تعدد زوجات از منظر حقوق مدنی.
۳. بررسی آسیب‌های اجتماعی ناشی از تعدد زوجات.
۴. بررسی شروط فقهی و حقوقی در خصوص تعدد زوجات.

سؤالات تحقیق

سوال اصلی تحقیق

چند همسری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران با تأکید بر آسیب های اجتماعی چگونه تبیین شده است؟

سوال‌های فرعی تحقیق

۱. آیا فقه امامیه تعدد زوجات را تجویز نموده است؟
۲. آیا حقوق مدنی ایران تعدد زوجات را تجویز نموده است؟
۳. آسیب‌های اجتماعی ناشی از تعدد زوجات چه چیزهایی می باشد؟
۴. نظام حقوقی و فقهی، با چه شروطی تعدد زوجات را مقید و محدود نموده است؟

فرضیات تحقیق

فرضیه کلی تحقیق

چند همسری از دیدگاه فقه امامیه و حقوق مدنی ایران با تأکید بر آسیب های اجتماعی به طور کامل تبیین شده است ولیکن برخی افراد از مواد این قوانین سوء استفاده در برخی موقعیت ها سوء استفاده می کنند.

فرضیه های فرعی تحقیق

۱. فقه امامیه چند همسری را به شرط عدالت تجویز نموده است.
۲. حقوق مدنی چند همسری را به شرط عدالت تجویز نموده است.
۳. چند همسری می تواند با استحکام و دوام و بقاء خانواده نیز منافات داشته باشد از جمله اینکه ممکن است باعث فروپاشی خانواده شود، لذا مسأله آسیب های اجتماعی ناشی از تعدد زوجات از منظر شارع جایگاه برجسته ای دارد.
۴. نظام حقوقی ایران، تعدد زوجات را با شروطی مقید و محدود نموده است از قبیل رضایت همسر اول، عدم قدرت همسر اول به ایفای وظایف زناشویی، عدم تمکین زن از شوهر، ابتلاء زن به جنون یا امراض صعب العلاج، محکومیت زن به حبس بیش از شش ماه، ابتلاء زن به هر گونه اعتیاد مضر، ترک زندگی خانوادگی از طرف زن، عقیم بودن زن، غایب مفقود الاثر شدن زن.

روش تحقیق

تحقیق مذکور مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی می باشد. بر اساس روش تحقیق کتابخانه ای، برای جمع آوری اطلاعات بعد از مآخذ شناسی و گردآوری منابع، با در نظر گرفتن اهداف، سوال ها، فرضیه های مورد نظر، منابع فقهی و حقوقی از ابزارهای فیش و فرم های مربوط به نکته برداری استفاده شد.

ساختار تحقیق

این تحقیق در چهار فصل تنظیم گردید به طوریکه در فصل اول به کلیات تحقیق شامل بیان مساله و اهمیت ضرورت تحقیق اشاره شد. در فصل دوم نیز در خصوص مفاهیم و مبانی تحقیق مطالب گردآوری گردید. فصل سوم تحت عنوان شرایط جواز چند همسری تنظیم گردید و فصل چهارم نیز تحت عنوان ضمانت اجرای شروط چند همسری و علل و آسیب های چند همسری و در نهایت به نتیجه گیری و پیشنهادات پرداخته شد.

فصل دوم

مفاهیم و مبانی تحقیق

مبحث اول: مفهوم نکاح

گفتار اول: نکاح در لغت و اصطلاح

نکاح مصدر ثلاثی و از ریشه‌ی «نکح، ینکح» می‌باشد.^۱ معانی متعددی برای لغت نکاح بیان شده است؛ از جمله این معانی می‌توان به تقابل، انضمام، اختلاط و وطی اشاره نمود.^۲ در مورد این که نکاح در اصطلاح، دلالت بر «وطی» می‌کند یا «عقد» یا میان هر دو مشترک لفظی است، اختلاف نظر وجود دارد. بنا بر نظر برخی حقیقت در وطی است و استعمال آن در عقد مجازی و از باب استعمال لفظ مسبب در سبب می‌باشد.^۳ در مقابل بعضی قائل به این شده‌اند که حقیقت در عقد است از جهت کثرت استعمال آن در عقد و در توجیه این قول، گفته شده محال است که حقیقت در وطی و مجاز در عقد باشد؛ زیرا نام‌های وطی همه کنایات‌اند و عرب تصریح به آن را قبیح می‌داند و این غیرممکن است که با لفظ قبیح از غیر قبیح تعبیر آورند و لفظی که برای وطی وضع شده را در عقد به کار برند و به قول برخی دیگر نکاح، مشترک بین هر دو معنی است، زیرا در هر دو استعمال شده و اصل در استعمال حقیقت است. مشهور قائل به این هستند که نکاح در لغت حقیقت در وطی و در شرع حقیقت در عقد است.^۴

تمام موارد نکاح در قرآن مجید به معنی عقد و تزویج است، مگر در آیه ۳ سوره‌ی نساء که گفته شده شاید به معنی وطی باشد.

گفتار دوم: تعریف نکاح در حقوق

حقوقدانان نیز تعاریف متعددی از نکاح ارائه نموده‌اند از جمله گفته شده است: «نکاح قراردادی است که به موجب آن زن و مرد در زندگی با یکدیگر شریک و متحد شده، خانواده‌ای تشکیل می‌دهند».^۵ برخی نیز نکاح را این‌گونه تعریف نموده‌اند که «نکاح عبارت از رابطه‌ی حقوقی است که به وسیله‌ی عقد بین مرد و زن حاصل می‌گردد و به آنها حق می‌دهد که تمتع جنسی از یکدیگر ببرند».^۶ مراد از نکاح در بحث تعدد زوجات، مجرد عقد می‌باشد.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ ق)، لسان العرب، بیروت، دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع، ج ۲، ص ۶۲۵.

۲. فیومی، احمد بن محمد، (بی تا)، مصباح‌المنیر، قم، منشورات دارالرضی، ج ۲، ص ۴۶۲.

۳. ابن منظور، لسان العرب، ج ۲، ص ۶۲۶؛ حلی، حسن بن یوسف، (۱۳۸۸ ق)، تذکره‌الفقها، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ج ۲، ص ۵۶۵.

۴. نجفی، محمد حسن، (۱۴۰۴ ق)، جواهرالکلام فی شرح شرائع‌الاسلام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۲۹، ص ۶.

۵. صفایی، حسین و امامی، اسدالله، (۱۳۷۸)، حقوق خانواده (نکاح و انحلال آن)، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ج ۱، ص ۱۳.

۶. امامی، حسن، (بی تا)، حقوق مدنی، انتشارات اسلامی، تهران، ج ۴، ص ۲.

گفتار سوم: اقسام نکاح

در فقه امامیه و آنچه به تبعیت از فقه شیعی در حقوق موضوعه آمده، نکاح بر دو قسم است: نکاح دائم و نکاح موقت.

الف) نکاح دائم: اگر عقد نکاح مقید به زمان مشخصی نباشد، نکاح دائم نامیده می‌شود. در نکاح دائم مهر از اجزای نکاح به معنای اساسی آن تلقی نمی‌شود و اگر ذکر آن فراموش شود، نکاح باطل نمی‌گردد، ولی در صورت نزدیکی، زن مستحق دریافت مهرالمثل می‌شود. ارث و نفقه از قوانین امری نکاح دائم می‌باشند.^۱

ب) نکاح موقت: اگر عقد نکاح مقید به زمان مشخصی باشد، نکاح موقت نامیده می‌شود. برخلاف نکاح دائم، عدم ذکر مهر در این نوع از نکاح موجب بطلان عقد می‌شود. در نکاح موقت، زن حق نفقه ندارد و از شوهر ارث نمی‌برد.^۲

مبحث دوم: مفهوم تعدد زوجات

تعدد مصدر باب «تَفَعَّلُ» از ماده‌ی «عدد، یعدد» است و در لغت به معنی بیش از یکی، فراوانی، بی‌شمار شدن، زیاد شدن عدد و بسیار گشتن می‌باشد.^۳ زوجات جمع «زوجه» و به معنی زنان و همسران است. «تعدد زوجات» در اصطلاح فقه و حقوق عبارت است از ازدواج مرد از روی آگاهی و قصد، با چند زن در زمان واحد.^۴

گفتار اول: تاریخچه‌ی تعدد زوج

مطالعه‌ی تاریخ ادیان و اقوام گذشته بیانگر این حقیقت است که تعدد زوجات سابقه‌ی دیرینه‌ای دارد و برخلاف آنچه برخی می‌پندارند از تأسیسات دین مقدس اسلام نیست بلکه در ادیان قبل از اسلام نیز رسمیت داشته و در میان جوامع مختلف، امری معمول و متداول بوده است؛ چنان‌که حتی در میان برخی از ملل، اختیار کردن زنان متعدد، نشانه‌ی تشخیص و اشرافیت محسوب می‌شد. ویل دورانت می‌گوید: «علمای دینی در قرون وسطی چنین تصور می‌کردند که تعدد زوجات از ابتکارات پیغمبر اسلام است در صورتی که چنین نیست و چنان‌که دیدیم در اجتماعات ابتدایی جریان چندهمسری

۱. روشن، محمد، (۱۳۹۱)، حقوق خانواده، تهران، انتشارات جنگل، ص ۸۴.

۲. روشن، حقوق خانواده، ص ۸۴ - ۸۹.

۳. معین، محمد، (۱۳۸۰)، فرهنگ فارسی، تهران، نشر سرایش، ص ۲۹۴.

۴. فاروقی، حارث سلیمان، (۱۹۹۱م)، المعجم القانوني، بیروت، مکتبه لبنان، ج ۲، ص ۵۳۳.

بیشتر مطابق آن بوده است». گوستاولوبون نیز در این مورد می‌گوید: «در اروپا هیچ‌یک از رسوم مشرق زمین به قدر تعدد زوجات بد معرفی نشده است و درباره‌ی هیچ رسمی هم این قدر نظر اروپا به خطا نرفته است. نویسندگان اروپا تعدد زوجات را شالوده مذهب اسلام دانسته‌اند، ولی تصور مزبور از جمله تصوراتی است که هیچ مدرک و اساسی بر آن نیست».^۱

با مراجعه به منابع تاریخی مشخص می‌شود که تعدد زوجات در میان اقوام باستانی مصر، یونان، روم، چین، هند، عراق قدیم و عرب جاهلیت، امری مرسوم و رایج بوده است. در آئین یهودیت و زرتشت نیز تعدد زوجات به رسمیت شناخته شده و امری مرسوم بود، اما در خصوص پذیرش این موضوع در آئین مسیحیت به خاطر عدم بیان جواز تعدد زوجات در انجیل، اختلاف وجود دارد؛ لکن به نظر می‌رسد با توجه به این که حضرت عیسی مقررات تورات را تأیید کرده و چندهمسری را صراحتاً نسخ نموده، تعدد زوجات در اصل دین مسیح امری جایز بوده است. مسیحیت معاصر در آفریقای سیاه نیز به نظام تعدد زوجات اعتراف کردند؛ چون بدین نتیجه رسیدند که منع آن مانع داخل شدن آفریقایی‌ها به مسیحیت می‌شود، لذا فریاد زدند که تعدد زوجات به صورت غیرمحدود مباح است. تعدد زوجات در ایران باستان امری معمول و رایج بوده است. درباره‌ی طبقه اشراف عهد هخامنشی گفته شده است: «هرکدام از آنها چند زن عقدی داشتند، ولی عده‌ی زنان غیرعقدی بیشتر بوده است».^۲ هم‌چنین، مورخان به جواز تعدد زوجات در عصر ساسانیان اشاره نموده و گفته‌اند: «اصل تعدد زوجات اساس تشکیل خانواده (در ایران زمان ساسانیان) به‌شمار می‌رفت. در عمل، تعداد زنانی که مرد می‌توانست داشته باشد به نسبت استطاعت او بود. ظاهراً مردمان کم‌بضاعت به‌طور کلی بیش از یک زن نداشتند. رئیس خانواده از حق ریاست دودمان بهره‌مند بود. یکی از زنان، سوگلی و صاحب حقوق کامل محسوب شده و او را «زن پادشاهی‌ها» یا «زن ممتاز» می‌خواندند. از او پست‌تر زنی بود که عنوان خدمتکاری داشت و او را زن خدمتکار (زن چگاری‌ها) می‌گفتند. حقوق قانونی این دو نوع زوجه مختلف بود. ظاهراً کنیزان زرخرید و زنان اسیر جزء طبقه چاکر زن بوده‌اند. معلوم نیست که عده زنان ممتاز یک مرد محدود بوده است یا خیر؛ اما در بسیاری از مباحثات حقوقی، از مردی که دو زن ممتاز دارد سخن به‌میان آمده است. هر زنی از این طبقه عنوان بانوی خانه داشته است و گویا هر یک از آنها دارای خانه جداگانه بوده‌اند. شوهر مکلف بود که مادام‌العمر زن ممتاز خود را نان دهد و نگهداری کند؛ اما زوجه‌هایی که عنوان چاکر زن داشته‌اند فقط اولاد ذکور آنان در خانواده پدری پذیرفته می‌شده است».^۳ بنابراین، دین اسلام مؤسس تعدد زوجات

۱. مطهری، مرتضی، (بی‌تا)، فقه و حقوق (مجموعه آثار)، قم، بی‌نام، ج ۱۹، ص ۳۰۶-۳۰۴.

۲. سعیدی، محمدصالح، (۱۳۸۹)، تحلیلی در فلسفه احکام اسلامی، سنندج، آراس، ص ۳۵۷.

۳. کریستن سن، آرتور، (۱۳۶۷)، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه: رشید یاسمی، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ص ۳۴۶.